

NOWA TOŻSAMOŚĆ KRAJOBRAZU POSTINDUSTRIALNEGO – MIĘDZY KREACJĄ ARTYSTYCZNĄ A PRODUKCJĄ ZIELONEJ ENERGII

1. WPROWADZENIE

Projektowanie urbanistyczne i architektoniczne często wiąże się z poszukiwaniem rozwiązań dla form pozbawionych treści w wyniku dramatycznych zdarzeń czy przerwania dotychczasowych procesów rozwojowych. Dotyczy to zwłaszcza terenów przemysłowych, na których ustaje nieoptymalna lub przestarzała pod względem technologicznym produkcja oraz obszarów poeksploatacyjnych, gdy dochodzi do wyczerpania zasobów kopalin. Taka sytuacja występuje na obszarze wschodniej Wielkopolski w gminie Kleczew, gdzie długotrwała powierzchniowa eksploatacja węgla brunatnego, dostarczanego do pobliskiej elektrowni, w nieodwracalny sposób zmieniła strukturę krajobrazu. Istniejące tam wcześniej tereny upraw rolniczych zostały zamienione w gigantyczne wyrobiska, z powierzchni ziemi zniknęły osiedla wiejskie wraz z towarzyszącą im siecią dróg i zielenią śródpolną. Nastąpiły dramatyczne, często nieodwracalne zmiany środowiska naturalnego, których konsekwencje przekraczają granice rejonu eksploatacji, a nawet Wielkopolski. Obniżenie poziomu wód gruntowych doprowadziło do powstania leja depresyjnego, czego efektem jest obniżenie jakości gruntów rolnych, a także stopniowe zanikanie ważnych akwenów i cieków wodnych (zaobserwowano opadanie lustra wody w oddalonym o ok. 30 km jeziorze Gopło i odcinkowe wysychanie rzeki Noteć)¹. W wyniku etapowego zajmowania obszarów przez Kopalnię Węgla Brunatnego Konin i tworzenia kolejnych odkrywek doszło do niemal całkowitej deforestacji gminy. Po latach eksploatacji, kopalnia kończy swoją działalność na terenie gminy Kleczew, pozostawiając tu „księżycowy krajobraz”, będący wynikiem trwałych antropogenicznych przekształceń. Konsekwencje z tym związane nie ograniczają się jedynie do aspektów przestrzenno-krajobrazowych i środowiskowych, mają też istotny wymiar społeczno-gospodarczy. Kopalnia, która zdominowała region pod względem ekonomicznym, stanowi obecnie największe miejsce zatrudnienia w gminie Kleczew, dając pracę około 10% jej mieszkańców². Odszkodowania górnicze znacząco zasilają lokalny budżet, przerwanie ich wypłacania może oznaczać spowolnienie rozwoju

dr hab. inż. arch. Elżbieta Raszeja, prof. UAP, mgr inż. arch. Marcin Szelejak, Uniwersytet Artystyczny w Poznaniu

¹ Powoduje to protesty mieszkańców obszarów położonych na granicy Wielkopolski i Kujaw, Za: www.greenpeace.org/poland/pl/wydarzenia/polska/Odkrywka-kradnie-nam-wode-protest-mieszkacow-nad-wyschnieta-Notecia/.

² A. Ostręga, R. Uberman, 2010. Kierunki rekultywacji i zagospodarowania – sposób wyboru, klasyfikacja i przykłady. Górnictwo i Geoinżynieria, zeszyt 4, Uczelniane Wydawnictwa Naukowo-Dydaktyczne Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie, s. 445-460.

gminy. Zakończenie eksploatacji węgla brunatnego, związane z wyczerpaniem się miejscowych złóż, rodzi także poważne problemy energetyczne, których rezultaty mogą być odczuwane w całym kraju, bowiem węgiel brunatny wydobywany w rejonie Konina wykorzystywany jest do produkcji około 9% ogółu energii w Polsce³.

Zamknięcie odkrywki węgla brunatnego Józwin IIB (ostatniego czynnego wyrobiska na terenie gminy Kleczew) planowane jest na 2018 rok. Będzie to moment, w którym lokalne władze staną w obliczu poważnego wyzwania. Pojawiające się problemy społeczne, ekonomiczne i energetyczne będą wymagały uruchomienia skomplikowanych procesów technologicznych i inwestycyjnych, ukierunkowanych nie tylko na naprawę szkód wyrządzonych środowisku oraz pozyskiwanie energii z niekonwencjonalnych źródeł, ale też na stworzenie stabilnych podstaw zrównoważonego rozwoju gospodarczego i społecznego tego regionu. Zdegradowany i pozbawiony treści krajobraz wymaga stworzenia nowatorskich i odważnych koncepcji mających na celu wykreowanie nowej tożsamości tego miejsca.

2. ZAGOSPODAROWANIE TERENÓW POEKSPLOATACYJNYCH **– KIERUNKI PRZEKSZTAŁCEŃ, PRZYKŁADY ROZWIĄZAŃ PRZESTRZENNO- -KRAJOBRAZOWYCH I ARCHITEKTONICZNYCH**

Bez względu na rodzaj pozyskiwanych surowców czy czas ich eksploatacji, wydobywanie stanowi zawsze tylko pewien etap w historii danego obszaru. Po nim następuje etap poszukiwania nowych form zagospodarowania, nowych funkcji i nowej tożsamości przestrzenno-krajobrazowej. Jednym ze sposobów przekształcania obszarów poeksploatacyjnych jest renaturyzacja, czyli dążenie do przywrócenia im kształtu możliwie zbliżonego do pierwotnego. Całkowita rekonstrukcja wcześniejszego stanu krajobrazu zwykle okazuje się jednak niemożliwa, a odtwarzanie form sprzed ingerencji człowieka jest często tylko powierzchownym działaniem. Naprawa poważniejszych szkód środowiskowych jest zawsze procesem długotrwałym i skomplikowanym, często niemożliwym do zrealizowania w pełnym zakresie, zwłaszcza w przypadku prób odbudowy zachwianych stosunków hydrologicznych czy odtworzenia ekosystemów. Inną możliwością to rekultywacja, czyli prowadzenie prac naprawczych, przy jednoczesnym uwzględnieniu nowej sytuacji środowiskowej. Proces ten polega na przywracaniu wartości przyrodniczych i użytkowych terenom zdegradowanym, przystosowując je jednocześnie do pełnienia nowych funkcji. Rekultywacja wiąże się często z nadaniem odzyskiwanemu obszarowi nowego sposobu użytkowania, odmiennego od tego, który istniał w fazie przed rozpoczęciem eksploatacji⁴. Działania proekologiczne, takie jak zalesienia czy rekultywacja w kierunku wodnym, bywają uzupełniane wprowadzaniem nowej zabudowy mieszkaniowej lub infrastruktury sportowej i rekreacyjnej⁵. Z uwagi na wielopłaszczyznowość tego procesu,

³ Według danych pochodzących ze strony internetowej Zespołu Elektrowni Pątnów-Adamów-Konin SA: www.zepac.com.pl.

⁴ A. Berger (ed.), 2007. Designing the reclaimed landscape. Taylor and Francis, London and New York

⁵ D. Wieruchowska-Janik, W. Siera, 2004. Rekultywacja terenów przekształconych w wyniku odkrywkowej eksploatacji węgla brunatnego na przykładzie KWB "Adamów" i "Konin". Roczniki Gleboznawcze LV, Polskie Towarzystwo Gleboznawcze Warszawa, s. 493-507.

wybór kierunku rekultywacji powinien być dokonywany świadomie, poprzedzony wszechstronną analizą uwarunkowań środowiskowych i możliwości technologicznych. Istotne jest również uwzględnienie sytuacji społeczno-gospodarczej oraz planów rozwojowych regionu, w którym położony jest obszar poddawany rekultywacji.

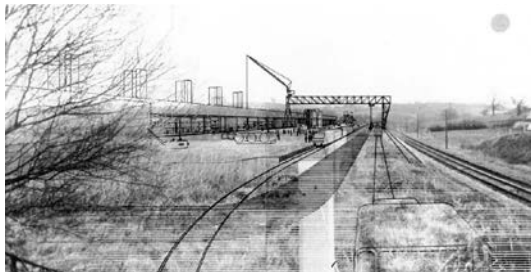
Tereny postindustrialne, bardzo intensywnie przekształcone, często w sposób nieodwracalny, nie budzą już skojarzeń z naturą i malowniczym pejzażem. Stopień destrukcji uzasadnia i usprawiedliwia podejmowanie na tych obszarach eksperymentalnych działań o różnym charakterze. Często stają się areną działań artystycznych i kontekstem dla współczesnych dzieł sztuki. Twórcy odnajdują tu inspirację, atrakcyjną przestrzeń wystawienniczą i nowych odbiorców⁶. Szczególnie atrakcyjne są współczesne projekty w dziedzinie architektury krajobrazu, dotyczące kreowania na tych terenach nowych założeń krajobrazowych⁷. Duże opuszczone przestrzenie, pozbawione wartości użytkowej, przejmują też inne funkcje. Stają się swego rodzaju laboratoriami czy raczej polami badawczymi dla testowania nowych technologii i eksperymentowania w różnych dziedzinach produkcji, upraw, budownictwa i energetyki.

Doskonałym przykładem niekonwencjonalnego i twórczego podejścia do problemu zagospodarowania terenów postindustrialnych jest projekt opracowany w latach 60. XX wieku dla rejonu Potteries w hrabstwie Staffordshire w środkowo-zachodniej Anglii. Kraina ta przez ponad dwieście lat słynęła z produkcji ceramiki, dla której surowce pozyskiwane były w okolicy. Przemysłowy rozwój tego obszaru dobiegł końca po II wojnie światowej. Pozostałości linii kolei towarowej oraz postindustrialne relikty stanowiły wszechobecne elementy krajobrazu, świadczące o dawnej świetności regionu i złej późniejszej kondycji. W 1966 roku brytyjski architekt Cedric Price przedstawił ambitny i wizjonerski projekt rewitalizacji terenów wydobywczych, nazwany Potteries Thinkbelt⁸. Koncepcja została oparta na założeniu, że logiczną kontynuacją industrialnej przeszłości będzie rozwijanie na tym terenie nowych technologii i szkolnictwa wyższego. Rozproszona infrastruktura techniczna miała stać się bazą dla stworzenia złożonego systemu funkcjonalno-przestrzennego, służącego promocji nowej formy edukacji, a jednocześnie mającego zatrzymać społeczny i gospodarczy upadek regionu. Projekt zakładał wykorzystanie istniejących torów kolejowych jako nośnika mobil-

⁶ Barbara Stano przedstawia wyniki projektu działań artystycznych w śląskim krajobrazie pokopalnianym. B. Stano, 2015. A marriage of art and industrial space in post-industrial landscapes / Mariaż sztuki i przestrzeni przemysłowej w postindustrialnym krajobrazie. Landscape Architecture / Architektura Krajobrazu Nr 4/2015, 34-47. Natomiast Aleksandra Idziak i Krzysztof Herman opisują koncepcję studenckich warsztatów sztuki krajobrazu „Grand Kanion Sztuki. Kraj-obraz Kopalni”, realizowanych na terenie kopalni węgla brunatnego w Bełchatowie. Idziak A., Herman K., 2008. Między kopalnią a krajobrazem. Transformacje sztuki krajobrazu. Instalacje, rzeźba, performance jako formy rekultywacji krajobrazów postindustrialnych. [W:] Zarządzanie krajobrazem kulturowym. Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego PTG 10, Sosnowiec, 386-394.

⁷ Jednym z najbardziej spektakularnych przykładów jest Eden Project autorstwa brytyjskiego architekta Nicholasa Grimschawa. Ogromny ogród botaniczny w Kornwalii, z charakterystycznymi kopułami biomów, został zrealizowany na wyeksploatowanym wyrobisku gliny, stając się atrakcyjnym krajobrazowo obszarem, a jednocześnie ośrodkiem produkcji energii z odnawialnych źródeł i miejscem pracy dla miejscowej ludności. Pearman G., 2009, 101 things to do with a hole in the ground. Eden Project, UK.

⁸ S. Hardingham, K. Rattenbury, eds., 2007. *Cedric Price: Potteries Thinkbelt* (SuperCrit). Routledge London.

Rys. 1. Potteries Thinkbelt. kampus akademicki zlokalizowany w postindustrialnym krajobrazie (źródło: www.discoversociety.org, szkic Cedrica Price'a)

nych obiektów architektonicznych pełniących rolę sal wykładowych. Moduły, przemieszczające się wzdłuż dawnych tras transportujących surowce, miały zatrzymywać się na stacjach zlokalizowanych przy osiedlach robotniczych (rys. 1).

Pomysł zakładał łączenie ruchomych obiektów w większe jednostki, a w konsekwencji budowę kompletnego kampusu uniwersyteckiego z laboratoriami, biurami i akademikami⁹. Ta futurystyczna koncepcja nie przekreślała jednak dotychczasowej historii regionu. Nowe, odważne w formie obiekty architektoniczne miały wyrastać pomiędzy hałdami węgla i fabrycznymi kominami opowiadającymi o przemysłowej tradycji miejsca. Wizja Price'a nie została zrealizowana, ale podobnie jak inne jego wizjonerskie projekty miała duży wpływ na współczesną architekturę¹⁰.

Jednym z oryginalnych narzędzi metodologicznych i praktycznych wspierających planowanie przestrzenne i inspirujących nowe rozwiązania projektowe w Niemczech jest IBA – Internationale Bauausstellung. Przedsięwzięcie to ma swoje korzenie w wystawach budownictwa z pierwszej połowy XX wieku, na których prezentowano aktualne trendy architektury mieszkaniowej. Kolejne edycje przeprowadzane były w różnych niemieckich miastach i dotyczyły wielu współczesnych problemów architektury i urbanistyki. W 1989 roku IBA została zorganizowana na terenie Zagłębia Ruhry w celu opracowania nowych koncepcji rewitalizacji terenów postindustrialnych. Podobny problem podjęto w ramach działań przeprowadzonych w 2000 roku na Dolnych Łużycach. Głównym tematem tej edycji IBA stało się kształtowanie krajobrazu zdegradowanego przez wydobycie węgla brunatnego na ogromnych obszarach na południowym wschodzie kraju. Stworzono około 30 pojedynczych projektów wchodzących w skład większego przedsięwzięcia nazwanego *Landscape Islands (Wyspy krajobrazowe)*¹¹. Mają one charakter wysp tematycznych – obszarów o odmiennym charakterze, wynikającym z lokalnej specyfiki, lecz połączonych w jeden spójny i dobrze skomunikowany system. Motywem przewodnim widocznym w całości założenia była ochrona i eksponowanie dziedzictwa tego regionu, w tym zwłaszcza dziedzictwa przemysłowego. Antropogenicznie ukształtowane formy

⁹ Projekt mobilnego uniwersytetu (uniwersytet na szynach – University on rails) był swego rodzaju manifestem politycznym Price'a i wyrazem jego krytyki wobec tradycyjnego systemu uniwersyteckiego, który, jego zdaniem, zbyt mocno koncentrował się na akademickich teoriach, zamiast na edukacji praktycznej i technicznej. Hardingham, Rattenbury, *op. cit.*

¹⁰ Inspiracji pomysłami Price'a można doszukiwać się w takich obiektach jak Centrum Pompidou w Paryżu czy London Eye. Na otwarciu wystawy poświęconej jego twórczości w 2014 roku w Cambridge podkreślono, że Cedric Price był w równym stopniu znany ze swoich realizacji, jak i z wizjonerskich projektów nie zrealizowanych. Za: Anti-building for the future: the world of Cedric Price, University of Cambridge, www.cam.ac.uk.

¹¹ <http://www.iba-see2010.de>.

terenu, postindustrialne budowle i porzucona infrastruktura techniczna zostały potraktowane jako kontekst dla poszukiwań twórczych, podstawa do kreowania nowych form krajobrazu oraz rozwiązań architektonicznych i urbanistycznych. W różny sposób zostały wykorzystane rozległe wyrobiska powstałe w wyniku powierzchniowego wydobycia węgla brunatnego. Część z nich funkcjonuje obecnie jako sztuczne akweny wodne

Rys. 2. Punkt widokowy zlokalizowany na terenie kopalni odkrywkowej Welzow-Sud (źródło: fot. Frank Döring, www.coalscapes.com)

z towarzyszącymi im ośrodkami turystycznymi, wyposażonymi w bogatą infrastrukturę rekreacyjną. Niektóre wyrobiska nie zostały jednak poddane żadnym formom rekultywacji, pozostawiono je jako swego rodzaju *memento* – zachowane ślady ekspansywnej eksploatacji zasobów. Stanowią one dramatyczną scenografię dla odbywających się tam wydarzeń kulturalnych – działań artystycznych, warsztatów i koncertów.

Monumentalne pejzaże w okolicach miejscowości Welzow to też popularne i niezwykle atrakcyjne cele wycieczek (rys. 2). Zdegradowane obszary łożyc w ramach projektu IBA zostały potraktowane jako ogromne laboratorium działań przestrzenno-krajobrazowych, architektonicznych i artystycznych. Eksperymenty przeprowadzane na poeksploatacyjnym krajobrazie nie dotyczą jednak wyłącznie aspektów wizualnych. Mają również bardzo wyraźne odniesienie do idei rozwoju zrównoważonego we wszystkich jej wymiarach – ekonomicznym, ekologicznym i społecznym. Na tym terenie doszło do autentycznego spotkania sztuki z najnowszymi technologiami. Przykładem jest wykorzystanie części terenów powyrobiskowych, wykluczonych z produkcji rolnej jako ogromnego pola badawczego dla upraw roślin energetycznych¹².

3. KONSEPCJA ZAGOSPODAROWANIA TERENU ODKRYWKI WĘGLA BRUNATNEGO JÓŻWIN II W KLECZEWIE

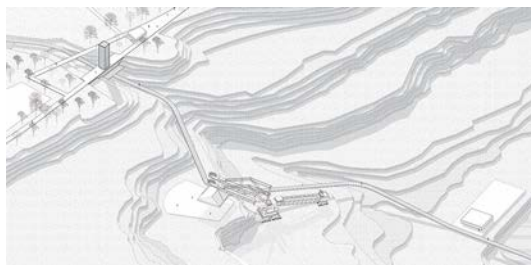
Dotychczasowe działania związane z kształtowaniem obszarów zdegradowanych w następstwie odkrywkowej eksploatacji węgla brunatnego na terenie Gminy Kleczew skupiają się głównie na rekultywacji w kierunku rekreacji wodnej¹³. Miejsca dawnych wyrobisk zajmują sztuczne jeziora, którym towarzyszą plaże wyposażone w zaplecza sportowo-rekreacyjne. Lokalne władze zakładają kontynuację tych działań. Planowane jest stworzenie toru motocrossowego oraz wykorzystanie jednego ze zwałowisk jako sztucznego stoku narciarskiego. Wydaje się, że tak jednokierunkowa strategia rewitalizacji może doprowadzić do przesylenia regionu obiektami rekreacyjnymi i sportowymi. Nie tworzy ona wyraźnie wyróżniającej się i konkurencyjnej oferty, a jednocześnie nie daje odpowiedzi na już istniejące i narastające problemy energetyczne.

¹² <http://www.iba-see2010.de/en/verstehen/projekte/projekt9.html>.

¹³ Z. Kasztelewicz, A. Michalski, Z. Jagodziński, P. Czaplicki, 2007. Zagospodarowanie terenów pogórnich w KWB Konin w Kleczewie S.A. Górnictwo i Geoinżynieria, 2, s. 331-337.

Rys. 3. Krajobraz powydobywczy w Gminie Kleczew (źródło: fot. Marcin Szelejak)

Rys. 4. Konceptcja trasy turystycznej na obszarze odkrywki węgla brunatnego Józwin II B w Kleczewie – platforma i wieża widokowa (źródło: Marcin Szelejak, 2016)

Propozycją twórczej odpowiedzi na problemy związane z zagospodarowaniem obszarów zdegradowanych i próbą stworzenia tu nowej jakości przestrzenno-krajobrazowej jest koncepcja zawarta w pracy dyplomowej Marcina Szelejaka¹⁴. Dotyczy ona obszaru odkrywki Józwin II B, ostatniego miejsca wydobywania węgla brunatnego w Gminie Kleczew (rys. 3). Istotnym aspektem koncepcji jest oparcie jej na dwóch filarach i dwóch zasadniczych celach, jakimi są: 1) kreacja wizerunku miejsca i budowanie nowej tożsamości krajobrazu przy użyciu środków z zakresu sztuki scenografii i narracyjnego projektowania przestrzeni, 2) propozycja wprowadzenia nowych funkcji związanych z produkcją zielonej energii, z użyciem nowoczesnych rozwiązań technicznych i technologicznych.

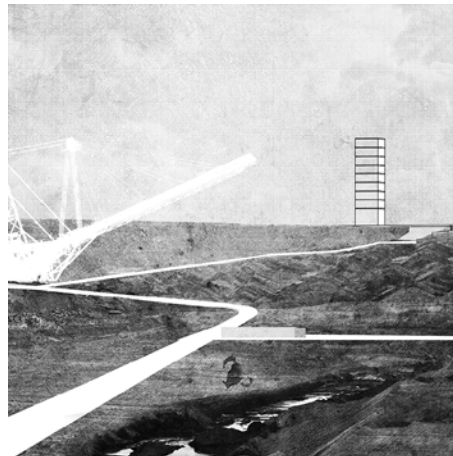
Realizacja pierwszego celu przejawia się w koncepcji trasy turystycznej eksponującej ślady przemysłu wydobywczego i energetycznego (rys. 4). Stanowi ona

fragment większego założenia, jakim jest szlak biegnący wzdłuż rozproszonych na terenie całego Konińskiego Zagłębia Węglowego linii transportujących węgiel z kopalni do elektrowni. Szlak prezentuje różne etapy i sposoby pozyskiwania energii. Wiedzie między zrekultywowanymi już obszarami poeksploatacyjnymi, przez działające jeszcze elektrownie węglowe i opuszczone wyrobiska. Końcowym przystankiem jest centrum turystyczne zlokalizowane na skraju urwiska odkrywki Józwin II B. Znajduje się tam również wieża z platformą widokową ułatwiającą ogarnięcie gigantycznej skali całego założenia (rys. 5). Stamtąd odwiedzający mogą się udać w podróż do wnętrza kopalni. Jest to fragment wyrobiska, który nie został poddany żadnej formie rekultywacji. Pozostawione maszyny górnicze i zachowane kaskadowe formy wyrobiska tworzą wyrazistą scenografię i dodają dramaturgii opowiadaniu o przeszłości tego miejsca.

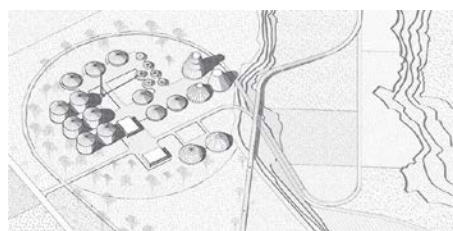
¹⁴ M. Szelejak, 2016. Krajobraz epoki antropocenu. Koncepcja zagospodarowania terenu odkrywki węgla brunatnego Józwin IIB w Kleczewie. Praca dyplomowa magisterska wykonana na Wydziale Architektury i Wzornictwa Uniwersytetu Artystycznego w Poznaniu pod kierunkiem dr hab. inż. arch. Elżbiety Raszei, prof. UAP. Praca otrzymała główną nagrodę w konkursie Poznańskiego Oddziału Towarzystwa Urbanistów Polskich „Moja Wielkopolska” na najlepszą pracę dyplomową obronioną w 2016 roku.

Porzucone hałdy węgla i niszcząca infrastruktura górnicza stanowią świadectwo pewnego etapu w historii Kleczewa. W surowe formy krajobrazu postindustrialnego zostały wkomponowane nowe obiekty – amfiteatr oraz centrum edukacyjne. Dotarcie do nich i zwiedzenie całego zespołu umożliwiają odpowiednio zaprojektowany system ramp, tarasów oraz ścieżek dydaktycznych. Trasa przewiduje różne scenariusze i długości trwania wycieczek. W wyznaczonych miejscach szlak rozwidla się, jego odnogi łączą się z zewnętrzną pętlą rekreacyjną obiegającą całą odkrywkę. Miejsce styku tych szlaków, stanowi również punkt zderzenia dwóch kontrastujących ze sobą rozwiązań krajobrazowych. Dramatyzm zniszczonej, pozostawionej przestrzeni poeksploatacyjnej staje się jeszcze wyraźniejszy w zestawieniu z obszarami, które mają zostać zrekultywowane i zalesione lub pokryte zakomponowaną roślinnością.

W celu realizacji drugiego celu projektu zaproponowano stworzenie na opuszczonym terenie rodzaju parku technologicznego, koncentrującego się na produkcji tzw. zielonej energii, pozyskiwanej z niekonwencjonalnych źródeł. Po dokonaniu niezbędnych zabiegów rekultywacyjnych, na zdegradowanym terenie zostaną wprowadzone uprawy roślin energetycznych, które z jednej strony mogą być wykorzystane jako surowiec do pozyskiwania ekologicznego paliwa, z drugiej zaś mają zbawienny wpływ na regenerację wyjąłowanej przez lata gleby. Plantacje zostały zaprojektowane jako otulina byłego terenu wydobywania, ich podziały nawiązują do rytmów wyznaczanych przez sąsiadujące pola. Pomiędzy nimi zlokalizowano zespół gminnej biogazowni. Dostarczane z terenu całej gminy odpady produkcji rolnej będą przetwarzane w energię, która będzie w stanie zaspokoić roczne zapotrzebowanie wszystkich gospodarstw domowych w Kleczewie. Kompleks biogazowni składa się z kilku centrycznych obiektów stojących nad urwiskiem kopalni (rys. 6). Są one jedną z dominant wyznaczających główne osie widokowe całego projektu. Zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju projekt zakłada dywersyfikację źródeł energii. Ostatnim elementem parku technologicznego jest strefa produkcji i przetwórstwa alg. Laboratoria, rafinerie i bioreaktory zlokalizowano w szklarniach, których formy nawiązują do kształtów wiejskich stodoł. Odpowiednie nasłonecznienie, będące najważniejszym warunkiem w procesie hodowli alg zostało zapewnione poprzez lokalizację obiektów na tarasach o południowej ekspozycji. Farma alg, poza produkcją

Rys. 5. Koncepcja trasy turystycznej na obszarze odkrywki węgla brunatnego Józwin II B w Kleczewie – nowy krajobraz (źródło: Marcin Szelejak 2016)

Rys. 6. Koncepcja biogazowni na obszarze odkrywki węgla brunatnego Józwin II B w Kleczewie (źródło: Marcin Szelejak 2016)

czystej energii, wpływa również na redukcję dwutlenku węgla emitowanego do atmosfery przez pobliskie elektrownie. Stworzenie alternatywnych źródeł energii jest nie tylko próbą kontynuacji „energetycznej tradycji” tego obszaru, ale też projektowania zgodnie z ideą rozwoju zrównoważonego. „Nowa tożsamość” krajobrazu wyraża się więc zarówno w jego formach, jak i w treści¹⁵.

4. PODSUMOWANIE

Ślady industrialnej przeszłości są wciąż obecne w krajobrazie wielu regionów Polski i Europy. Determinują ich wizerunek, są zakorzenione w lokalnej kulturze, chociaż przemysł przestał już być motorem ich rozwoju¹⁶. Zagospodarowanie terenów postindustrialnych wymaga z jednej strony szacunku dla ich specyfiki i tradycji zapisanej w przestrzeni kulturowej, a z drugiej – rozwagi, ale i odwagi w myśleniu o ich przyszłości. Relikty obiektów przemysłowych w ostatnich latach coraz częściej są adaptowane dla współczesnych funkcji i stanowią atrakcyjne elementy, wykorzystywane w projektowaniu nowych form architektonicznych. Znacznie bardziej złożonym problemem jest zagospodarowanie terenów poeksploatacyjnych. Ma na to wpływ zarówno ich duża skala przestrzenna, stopień destrukcji środowiska i przekształceń krajobrazu, jak też skomplikowane relacje gospodarcze i społeczne oraz nowe tendencje rozwojowe, które trzeba uwzględniać przy podejmowaniu działań strategicznych i projektowych. Większość planów naprawczych skierowanych jest na działania rekultywacyjne, zmierzające do rekompensaty strat środowiskowych, przywrócenia żyzności gleby czy też odtwarzania tradycyjnie pojmowanych walorów krajobrazowych i rekreacyjnych. Obok tego typu działań pojawiają się też inne, niekonwencjonalne propozycje zagospodarowania terenów poeksploatacyjnych. Intensywność i skala dokonujących się tu w przeszłości procesów wydobywczych oraz nieodwracalność spowodowanych przez nie przekształceń, stworzyły na tych terenach zupełnie wyjątkową sytuację wyjściową dla kreowania ich nowej tożsamości przestrzenno-krajobrazowej. Rozległe przestrzenie i spektakularne antropogeniczne formy terenu stają się scenografią dla rozgrywających się tam spektakli artystycznych, tłem dla ekspozycji nowoczesnej sztuki, kontekstem dla odważnych form architektonicznych. Jednocześnie obszary powyrobiskowe są atrakcyjnymi miejscami dla realizacji projektów badawczych skierowanych na poszukiwanie niekonwencjonalnych źródeł energii, a także dla prowadzenia wielkopowierzchniowych upraw roślin energetycznych i lokalizacji obiektów produkujących zieloną energię, opierając się na najnowszych osiągnięciach technologicznych i eksperymentalnych rozwiązaniach inżynierskich. Koncepcja zagospodarowania terenu odkrywki węgla brunatnego w Kleczewie odwołuje się do tego nurtu myślenia o przyszłości terenów poeksploatacyjnych, który oparty jest na idei integracji sztuki i techniki.

¹⁵ E. Raszeja, 2016. Poszukiwanie tożsamości krajobrazu w procesie planowania i projektowania [W:] 40 lat bioniki w Uniwersytecie Artystycznym w Poznaniu. Projektowanie krajobrazu jako nieodzowna część ochrony środowiska przyrodniczego (red.) S. Dreszer, Uniwersytet Artystyczny w Poznaniu, s. 62-77.

¹⁶ M. Kubica, Sz. Opania, 2015. The potential of post-industrial landscape elements for image creation and revival of an area. The example of Przemsza and Brynica River Valley /Potencjał elementów przemysłowych w krajobrazie w tworzeniu wizerunku i aktywizacji obszaru. Przykład doliny Przemszy i Brynicy. Landscape Architecture / Architektura Krajobrazu 4, s. 20-33.

LITERATURA

- [1] Berger A. (ed.), 2007. Designing the reclaimed landscape. Taylor and Francis, London and New York.
- [2] Hardingham S., Rattenbury K., eds., 2007. Cedric Price: Potteries Thinkbelt (SuperCrit). Routledge London.
- [3] Idziak A., Herman K., 2008. Między kopalnią a krajobrazem. Transformacje sztuki krajobrazu. Instalacje, rzeźba, performance jako formy rekultywacji krajobrazów postindustrialnych. [W:] Zarządzanie krajobrazem kulturowym. Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego PTG 10, Sosnowiec, 386-394.
- [4] Kasztelewicz Z., Michalski A., Jagodziński Z., Czaplicki P., 2007. Zagospodarowanie terenów pogórnich w "KWB" KONIN w Kleczewie SA. Górnictwo i Geoinżynieria, 2. Uczelniane Wydawnictwa Naukowo-Dydaktyczne Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie, 331-337.
- [5] Kubica M., Opania Sz., 2015. The potential of post-industrial landscape elements for image creation and revival of an area. The example of Przemsza and Brynica River Valley /Potencjał elementów przemysłowych w krajobrazie w tworzeniu wizerunku i aktywizacji obszaru. Przykład doliny Przemszy i Brynicy. Landscape Architecture / Architektura Krajobrazu 4, 20-33.
- [6] Michalski A., 2007. Działalność Kopalni Węgla Brunatnego "Konin" w aspekcie zrównoważonego rozwoju. Górnictwo i Geoinżynieria, 3. Uczelniane Wydawnictwa Naukowo-Dydaktyczne Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie, 423-427.
- [7] Ostręga U., Uberman R., 2010. Kierunki rekultywacji i zagospodarowania – sposób wyboru, klasyfikacja i przykłady. Górnictwo i Geoinżynieria, 4. Uczelniane Wydawnictwa Naukowo-Dydaktyczne Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie, 445-460.
- [8] Pearman G., 2009. 101 things to do with a hole in the ground. Eden Project UK.
- [9] Raszeja E., 2016. Poszukiwanie tożsamości krajobrazu w procesie planowania i projektowania. [W:] 40 lat bioniki w Uniwersytecie Artystycznym w Poznaniu. Projektowanie krajobrazu jako nieodzowna część ochrony środowiska przyrodniczego (red.) S. Dreszer, Uniwersytet Artystyczny w Poznaniu, 62-77.
- [10] Stano B., 2015. A marriage of art and industrial space in post-industrial landscapes / Mariaż sztuki i przestrzeni przemysłowej w postindustrialnym krajobrazie. Landscape Architecture / Architektura Krajobrazu 4, 34-47.
- [11] Szelejak M., 2016. Krajobraz epoki antropocenu. Koncepcja zagospodarowania terenu odkrywkowej eksploatacji węgla brunatnego Józwin II B w Kleczewie. Praca dyplomowa magisterska wykonana na Wydziale Architektury i Wzornictwa Uniwersytetu Artystycznego w Poznaniu pod kierunkiem dr hab. inż. arch. Elżbiety Raszei, prof. UAP.
- [12] Wieruchowska-Janik D., Siera W., 2004. Rekultywacja terenów przekształconych w wyniku odkrywkowej eksploatacji węgla brunatnego na przykładzie KWB "Adamów" i "Konin". Roczniki Gleboznawcze LV. Polskie Towarzystwo Gleboznawcze Warszawa, 493-507.

Strony internetowe:

www.greenpeace.org/poland/pl/wydarzenia/polska/Odkrywka-kradnie-nam-wode-protest-mieszka-cow-nad-wyschnieta-Notecia/.
www.zepac.com.pl.

www.cam.ac.uk.
www.discoversociety.org.
www.iba-see2010.de.
www.coalscapes.com.

NOWA TOŻSAMOŚĆ KRAJOBRAZU POSTINDUSTRIALNEGO – MIĘDZY KREACJĄ ARTYSTYCZNĄ A PRODUKCJĄ ZIELONEJ ENERGII

STRESZCZENIE. Projektowanie urbanistyczne i architektoniczne często wiąże się z poszukiwaniem rozwiązań dla form pozbawionych treści w wyniku dramatycznych zdarzeń czy przerwania dotychczasowych procesów rozwojowych. Dotyczy to zwłaszcza krajobrazów postindustrialnych i poeksploatacyjnych, po ustaniu produkcji lub wyczerpaniu zasobów kopalin. Taka sytuacja występuje na obszarze wschodniej Wielkopolski w rejonie Kleczewa, gdzie długotrwała eksploatacja węgla brunatnego, w nieodwracalny sposób zmieniła strukturę krajobrazu rolniczego, aby po latach zakończyć swoją obecność na tym obszarze, pozostawiając tu „księżycowy krajobraz”. W pracy przedstawiono koncepcję stworzenia na terenie byłej kopalni Józwin II B trasy turystycznej prowadzącej po śladach przemysłu wydobywczego i energetycznego. Zachowane antropogeniczne formy terenu, relikty infrastruktury i porzucone maszyny tworzą wyrazistą scenografię i dodają dramaturgii opowiadaniu o przeszłości tego obszaru. Zakończenie eksploatacji rodzi też poważne problemy energetyczne w skali kraju i regionu. Odpowiedzią na to jest propozycja stworzenia na tym terenie parku technologicznego zorientowanego na produkcję alternatywnych źródeł energii. Prezentowana koncepcja jest nie tylko próbą kontynuacji „energetycznej tradycji” tego obszaru, ale też kreowania jego przyszłości, zgodnie z ideą rozwoju zrównoważonego i z wykorzystaniem najnowszych technologii.

Słowa kluczowe: krajobraz postindustrialny, rekultywacja, rewitalizacja, sztuka, energia